

# TurkLang.2018

VI International Conference on Computer Processing  
of Turkic Languages

Tashkent, Uzbekistan  
18-20 October, 2018

ТАШКЕНТСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ  
УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ ИМЕНИ АЛИШЕРА НАВОИ  
АКАДЕМИЯ НАУК РЕСПУБЛИКИ ТАТАРСТАН  
ИНСТИТУТ ПРИКЛАДНОЙ СЕМИОТИКИ  
ЕВРАЗИЙСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ  
ИМЕНИ Л. Н. ГУМИЛЁВА  
МИНИСТЕРСТВА ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ  
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН  
НИИ «ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ»

VI МЕЖДУНАРОДНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ  
ПО КОМПЬЮТЕРНОЙ ОБРАБОТКЕ  
ТЮРКСКИХ ЯЗЫКОВ

3

«TURKLANG-2018»

(труды конференции)



ТАШКЕНТ  
ИЗДАТЕЛЬСКО-ПОЛИГРАФИЧЕСКИЙ  
ДОМ «NAVOIY UNIVERSITETI»  
2018

С 23

УДК 811.512.1 (063)

ББК 81.2 ТЮРК (я43)

Шестая Международная конференция по компьютерной обработке тюркских языков «TurkLang-2018». (Труды конференции) –Ташкент: Издательско-полиграфический дом «NAVOIY UNIVERSITETI», 2018. – 320 с.

**Научные редакторы:**

**PhD Н.З. Абдурахмонова;**

**к.т.н. А.Р. Гатиатуллин**

*Сборник содержит материалы Шестой Международной конференции по компьютерной обработке тюркских языков «TurkLang-2018» (Ташкент, Узбекистан, 18–20 октября 2018 г.)*

*Данная публикация предназначено для научных работников, преподавателей, аспирантов и студентов, специализирующихся в области компьютерной лингвистики и ее приложений.*

ISBN 978-9943-5635-1-3

**Издание рекомендовано к публикации Постановлением №8 Ученого совета Ташкентского государственного университета узбекского языка и литературы имени Алишера Навои от 28 декабря 2018 года.**

© Шестая Международная конференция по компьютерной обработке тюркских языков «TurkLang-2018», 2018  
© Издательско-полиграфический дом «NAVOIY UNIVERSITETI», 2018

Then we should understand themes with sections (lexicography, phonetics, morphology...). One of merits in CALL is to design computer algorithms that are capable of providing effective diagnostic feedback to language learners. The program can discuss language learner modeling and ways in which the computer may relate morpho- syntactic errors to the student's underlying knowledge of the grammatical system.

The program should ensure writing, listening, speaking, understanding, reading. Uzbek audios (by voice recorder), videos, interactive means, Uzbek texts, Peer review, Uzbek songs will help to do these functions.

Creating CALL in Uzbek language can help to learn Uzbek language easily and foreign learners also know about Uzbek languages features and Uzbek traditions.

#### REFERENCES:

1. Levy, M., Blin, F., & Takeuchi (2011). WorldCALL International Perspectives on Computer -Assisted Language Learning.
2. Rakhimov, A., (2011). Computer linguistics.



## ONA TILI DARSLARIDA AKTDAN FOYDALANISH USULLARI

*K. Mavlonova<sup>1</sup>, D. Hasanova<sup>2</sup>, M. Xudayarova<sup>3</sup>, D. Kabulova<sup>3</sup>,*

*<sup>1</sup>Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti,*

*<sup>2</sup>Qo'qon pedagogika instituti, <sup>3</sup>Nukus davlat pedagogika instituti*

*Аннотация:* tezisda o'zbek tilini o'qitishda AKT lardan unumli foydalanish va uni darsga tadbiq qilish borasida fikrlar o'rta tashlangan. Unga ko'ra auditoriyaning yoshi va mavzuning semantikasiga qarab pedagogik texnologiyalar va metodlar tanlanishi lozimligi qayd qilingan.

*Таянч so'zlar:* metod, ta'lim, AKT, alifbo.

## WAYS OF USAGE ICT IN THE LESSON OF NATIVE LANGUAGE

*K. Mavlonova<sup>1</sup>, D. Hasanova<sup>2</sup>, M. Xudayarova<sup>3</sup>, D. Kabulova<sup>3</sup>,*

*<sup>1</sup>Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi,*

*<sup>2</sup>Kokand pedagogical institute, <sup>3</sup>Nukus State Pedagogical Institute*

*Annotation:* this article deals with the use of ICT in the process of teaching native language and its methodological tools. According to this, each method is selected according to topics and is determined by the age of the audience.

*Key words:* Method, Education, ICT, Alphabet.

## СПОСОБЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИКТ НА УРОКАХ РОДНОГО ЯЗЫКА

*К. Мавлонова<sup>1</sup>, Д. Хасанова<sup>2</sup>, М. Худаярова<sup>3</sup>, Д. Кабулова<sup>3</sup>*

*<sup>1</sup>Ташкентский государственный университет узбекского языка и литературы имени Алишера Навои, <sup>2</sup>Кокандский педагогический институт*

*<sup>3</sup>Нукусский государственный педагогический институт*

*Аннотация:* в статье рассматривается использование ИКТ в процессе обучения родному языку и его методологические инструменты. Каждый метод обучения подбирается по темам и определяется возрастом аудитории.

*Ключевые слова:* метод, образование, ИКТ, алфавит.

O'zbekistonda umumta'lim fanlarini o'qitishning uzluksizligi va izchilligini ta'minlash, zamonaviy metodologiyasini yaratish, umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi davlat ta'lim standartlarini kompetensiyaviy yondashuv asosida takomillashtirish masalasiga alohida e'tibor berib kelinmoqda [1; 117-b.].

Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarida ona tili fanini o'qitishning asosiy vazifalaridan biri «ona tilining keng imkoniyatlaridan unumli foydalangan holda to'g'ri va ravon bayon eta olishni rivojlantirishga qaratilgan lingvistik kompetensiyalarni shakllantirishdan iborat»ligi belgilab qo'yilgan.

O'quvchilarning murakkab til hodisalarini oson egallashlari, o'zlaridagi topqirlik xislatlarini tarbiyalashlari, murakkab masalalarni yechish orqali aqllarini peshlashlarida AKTdan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Quyida ana shunday usullar haqida so'z boradi.

**«Jadvalli labirint».** Bu usulda o'quvchilarga proyektor orqali quyidagi jadval namoyish etiladi. O'quvchilar birinchi ustunda turgan iboralarga mos bo'lgan fe'lni ikkinchi ustundan qidirib topishlari va ularni birlashtirishlari lozim.

T /r	Iboralar	Fe'llar
1	Oyog'iga bolta urmoq	Urushmoq
2	Og'ziga tolqon solmoq	vafot qildi
3	Holdan toymoq	Hayron qolmoq
4	Boshi ko'kka yetmoq	Halaqit bermoq
5	«Ali» desa «bali» demoq	Aytishmoq
6	Yoqasini ushlamoq	Charchamoq
7	«San-man»ga bormoq	Jim turmoq
8	Yer tishlamoq	Xursand bo'ldi
9	Tutuni osmonga chiqmoq	Jahli chiqmoq
10	Bir yostiqaqa bosh qo'yimoq	Urmoq
11	Almisoqdan qolgan	Eskirmoq
12	Ikki oyog'ini bir etikka tiqmoq	Turmush qurmoq
13	Qo'l ko'tarmoq	Shoshilmoq

O'qituvchi o'quvchilar bilan birga ushbu iboralar ishtirokida gap tuzish, so'z birikmalari tuzish va ular orasidagi farqni aytish topshirig'ini bajaradi. Bu usul orqali o'quvchilarda predmetga oid nutqiy va lingvistik kompetensiyalarni shakllantirish imkoniyati yuzaga keladi.

**«Alifbo va so'z».** O'quvchilarning so'z boyligini oshirish, ularda tezkorlik va topqirlik malakalarini rivojlantirishda «Alifbo va so'z» usulini qo'llash katta samara beradi. Monitorida alifbo namoyish qilinadi va o'quvchilarga alifbo tartibida fe'lga oid bo'lgan so'zlarni aytish so'raladi. Bir o'quvchi «A» harfi bilan boshlanadigan fe'lga misol aytsa, keyingi o'quvchi «B»

harfi bilan boshlanadigan fe'lga misol aytadi. Bir soʻzni birdan ortiq qaytarish mumkin emas. Oʻyin shu tariqa davom etadi. Ushbu oʻyinning ikki oʻquvchining orasida ham, bir necha oʻquvchilar guruhi bilan ham oʻtkazish mumkin. Masalan: aytmoq-bosmoq-demoq-ekmoq-farqlamoq-gaplashmoq-hoʻplamoq-irgʻitmoq-janjallashmoq-kesmoq-lapshaymoq-maydalamoq va hokazo. Ushbu usul oʻquvchini faollashtiradi, ijodkorlikka va rivojlanishga undaydi. Oʻrganilayotgan mavzuga ajratilgan vaqtning oʻgʻirlamagan holda qoʻllaniladigan mazkur usul dars samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. «**Bu bizniki**» usuli. Oʻquvchilar bordi, yugurdi, yozdi kabi fe'llarning harakat bildirishini yaxshi tushungani holda, uxladi, tingladi, mudradi soʻzlarining holat bildirishini izohlashda qiynaladilar. Shuning uchun ularga harakat va holat tushunchasini aniqlab olish yoʻllarini batafsil tushuntirish darkor.

Oʻqituvchi sinfdagi oʻquvchilarni uch guruhga boʻlgan holda, har bir guruh uchun quyidagi tushunchalar yozilgan tarqatmalarni oldindan berib qoʻyadi.

**1. Jismoniy faoliyat:** yugurmoq, turmoq, kuylamoq, oʻsmoq;

**2. Ichki kechinmalar:** oʻylamoq, xursand boʻlmoq, esga olmoq, sevinmoq;

**3. Bir holatdan ikkinchisiga oʻtish jarayoni:** qizarmoq, yaltiramoq, jimirlamoq.

Soʻng slayd orqali gaplar uchligini taqdim etib boradi. Gaplar tarkibidagi fe'llar qora kursiv bilan ajratilgan bolib, oʻqituvchi oʻquvchilar eʼtiborini ana shu fe'llarga qaratadi va ushbu fe'llarning oʻquvchilardagi tushunchalar bilan aloqasi bor yoki yoʻqligini soʻraydi. Gapda berilgan fe'l qaysi guruhdagi tushuncha bilan bogʻliq boʻlsa, oʻsha guruh «Bu bizniki» deya javob beradi va oʻz javobini izohlaydi.

Oʻz javobini izohlagan oʻquvchidan ana shunday fe'lga yana bir misol aytish soʻraladi. Keyingi guruh ana shu soʻz ishtirokida yangi gapni hosil qiladi. Namuna:

1. *Bolaga ins-jins ziyon yetkazmasligi maqsadida goʻdaklar yostigʻi ostiga non qoʻyiladi* – jismoniy faoliyat;

2. *Raʼno javob berish oʻrniga ikkilanib qoldi* – ichki kechinma;

3. *Dov-daraxt, oʻt-oʻlan xuddi yer kabi oltin tus oladi* – birinchi holatdan ikkinchisiga oʻtish.

Ushbu topshiriq bir necha gaplar uchligini taqdim etgan holda olib boriladi. Topshiriq bajarib boʻlingach, oʻqituvchi slayd orqali quyidagi qoidani koʻrsatadi. Unga oʻz izohini berib oʻtadi. Shaxs va narsalarning **jismoniy faoliyati** natijasida roʻy bergan harakatni bildiruvchi fe'llar harakat fe'llari sanaladi. Shaxsning **ichki kechinmalari** va narsalarning **bir holatdan ikkinchi holatga oʻtish jarayonini** ifodalovchi fe'llar esa holat fe'llari sanaladi.

Mazkur usullarni amalga oshirishda oʻqituvchi tashabbuskor, tashkilotchi boʻlishi kerak. U oʻzi qoʻshilgan jamoani uyushtiradi, ishtirokchilarda masʼuliyat hissini oʻstiradi, ularni jadal ishlashga oʻrgatadi. Tavsiya etilayotgan interaktiv usullar oʻrganilayotgan tilning qurilishini oʻrganishga va amaliy koʻnikmalarni egallashga yoʻnaltirilgan oʻyinlar hamda nutqning ravon boʻlishi va erkin muloqotga xizmat qiluvchi oʻyinlar [2] shaklida amalga oshiriladi.

AKTdan foydalangan holda qoʻllaniladigan bunday usullar orqali yaxshi va boʻsh oʻzlashtiradigan oʻquvchilarning imkoniyatlari, kuchlari bir oz boʻlsa-da, tenglashadi. Ayniqsa, guruhlariga boʻlinib oʻynaladigan oʻyinlarda shunday holat taʼminlanadi. Shunga koʻra ham darsdagi soʻz oʻyinlari – oʻquvchilarning qobiliyatlari, ijodkorligini rivojlantirishning muhim vositalaridan sanaladi.

#### ADABIYOTLAR:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Умумий ўрта ва ўрта махсус касб-хунар таълимининг давлат таълим стандартларини тасдиqlаш тўғрисида»ги Қарори. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. 2017 йил, 14-сон.
2. Bowster J. The Primary English Teacher's Guide, London, 1992.





<i>Alymjan Zakirov, Yulia Seredina, Tashbolot Sadykov, International Alatoo University, Bishkek Humanity University, Bishkek, Kyrgyzstan — Hemispheric asymmetry and language learning</i> .....	253
<i>Алимжан Закиров, Юлия Середина, Ташполот Садыков, Международный университет Ала-Тоо, Бишкекский гуманитарный университет, Бишкек, Кыргызстан — Полусферная асимметрия и обучение языкам</i> .....	254
<i>Z. Xoliqova, U. Hamroyev, TSUULL — Creating call in Uzbek language</i> .....	257
<i>З.Холикова, У.Хамроев, Ташкентский государственный университет узбекского языка и литературы им. Алишера Навои, Ташкент, Узбекистан — Создание call для узбекского языка</i> .....	257
<i>K. Mavlonova, D. Hasanova, M. Xudayarova, D. Kabulova Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti, Qo'qon pedagogika instituti, Nukus davlat pedagogika instituti — Ona tili darslarida aktdan foydalanish usullari</i> .....	259
<i>K. Mavlonova, D. Hasanova, M. Xudayarova, D. Kabulova, Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi, Kokand pedagogical institute, Nukus State Pedagogical Institute — Ways of usage ict in the lesson of native language</i> .....	259
<i>К. Мавлонова, Д. Хасанова, М. Худаярова, Д. Кабулова, Ташкентский государственный университет узбекского языка и литературы имени Алишера Навои, Кокандский педагогический институт, Нукусский государственный педагогический институт — Способы использования ИКТ на уроках родного языка</i> .....	259
<i>T. Nasrullaeva, Samarkand state institute of foreign languages, Samarkand, Uzbekistan — The development of computational linguistics in Uzbekistan</i> .....	262
<i>Т. Насруллаева, Самаркандский государственный институт иностранных языков, Самарканд, Узбекистан — Развитие компьютерной лингвистики в Узбекистане</i> .....	262
<b>Секция 7. Национальная локализация компьютерных систем и терминология</b> .....	<b>265</b>
<i>A. Gurbanova, Институт Информационных Технологий НАНА Баку, Азербайджан — Преимущества автоматизации терминографической работы</i> .....	265
<i>A.Gurbanova, Institute of Information Technology of ANAS, Baku, Azerbaijan — Advantages of terminographic automation</i> .....	265
<i>Д. А. Киселев, О. Я. Юсупов, Самаркандский государственный институт иностранных языков, Самарканд, Узбекистан — Трехязычный терминологический словарь компьютерной лингвистики: цели, методология, перспективы</i> .....	272
<i>D. A. Kiselev, O.Ya.Yusupov, Samarkand state institute of foreign languages, Samarkand, Uzbekistan — Trilingual dictionary of computational linguistics' terminology: aims, methodology and perspectives</i> .....	272
<i>Б. Р. Каримов, Отдел научных исследований Комитета по межнациональным отношениям и дружественным связям с зарубежными странами при Кабинете Министров Республики Узбекистан; Ш.Ш Муталов, Научный исследователь, переводчик, Ташкент, Узбекистан — Компьютеризированные решения в системе языковых процессов мировой цивилизации</i> .....	276